

TÜRK AVRASYACILIĞI:**İDEOLOJİK YAKLAŞIMLAR VE FİKRİ TEMELLERİN ANALİZİ**Selim KURT¹

Öz: Avrasyacılık düşüncesinin, esasen 20. yüzyılın başında Çarlık Rusyası'nın dağılma emareleri göstermesi üzerine yeni kurulacak olan devletin dayanacağı fikri temele ilişkin arayışların bir ürünü olarak tezahür ettiği söylenebilir. Türklerin Avrasyacılık anlayışının da büyük ölçüde Rus Avrasyacılığından etkilendiği belirtilmelidir. Türklerdeki Avrasyacı düşüncenin kökleri Osmanlı'ya kadar geri götürülebilirse de, esasen Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sırasındaki fikirsel arayışlar çerçevesinde Avrasyacılığa ilişkin önemli bir külliyatın vücuda geldiği görülmektedir. Diğer taraftan, SSCB'nin dağılmasının Kafkaslar ve Orta Asya bölgelerinde yarattığı fırsatların yanı sıra, 2000'li yılların ortasında beliren yön arayışlarının da Avrasyacılığa ilişkin literatürü daha da zenginleştirerek, bu konudaki tartışmaları daha da şiddetlendirdiği söylenebilir. İlaveten, bu dönemlerde söz konusu düşüncenin Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasının temel belirleyicilerinden biri olduğu iddiaları da yaygınlaşmaya başlamıştır. Bununla birlikte, Avrasyacılığın homojen bir düşünce olmadığı, farklı ideolojik zeminlerden beslendiği de belirtilmelidir. Bu nedenle, Türkiye'nin izlediği dış politikanın yönünün anlaşılması açısından farklı Avrasyacılık türlerinin analiz edilmesinin büyük bir önem taşıdığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Avrasyacılık, Türk Avrasyacılığı, Pan-Türkizm, Sultan Galiyev, Anıl Çeçen.*

Article Category: Political Science / International Relations

Date of Submission: 24.06.2026

Date of Acceptance: 25.06.2026

DOI: [10.5281/zenodo.21606538](https://doi.org/10.5281/zenodo.21606538)

¹ Profesör, Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Giresun, Türkiye.

Email: selim.kurt@giresun.edu.tr.

ORCID: [0000-0002-0462-5791](https://orcid.org/0000-0002-0462-5791).

**TURKISH EURASIANISM:
AN ANALYSIS OF IDEOLOGICAL APPROACHES AND INTELLECTUAL
FOUNDATIONS**

Abstract: It can be argued that the idea of Eurasianism emerged primarily in the early twentieth century as a product of intellectual efforts to identify the foundational principles upon which a new state would rest, amid clear signs of the disintegration of Tsarist Russia. It should also be noted that Turkish conceptions of Eurasianism have been shaped to a significant extent by Russian Eurasianism. Although the roots of Eurasianist thinking in the Turkish context can be traced back to the Ottoman period, a substantial body of literature on Eurasianism was produced mainly within the framework of the intellectual debates surrounding the founding of the Republic of Turkey. On the other hand, it may be argued that, in addition to the opportunities created by the dissolution of the Soviet Union in the Caucasus and Central Asia, the search for strategic orientation that became more pronounced in the mid-2000s further enriched the Eurasianist literature and intensified debates on the subject. Moreover, during this period, claims that Eurasianism constituted one of the principal determinants of the foreign policy of the Republic of Turkey began to gain wider currency. Nevertheless, it should be emphasized that Eurasianism does not represent a homogeneous body of thought; rather, it draws upon diverse ideological foundations. Therefore, analyzing the different strands of Eurasianism is of considerable importance for understanding the trajectory of Turkey's foreign policy.

Keywords: *Eurasianism, Turkish Eurasianism, Pan-Turkism, Sultan Galiev, Anıl Çeçen.*

Giriş

Rusların kriz dönemlerindeki fikrî arayışlarının bir ürünü olarak ortaya çıkan Avrasyacılık düşüncesinin zamanla Türk siyasal hayatında da rol oynamaya başladığı görülmektedir. Esasen Türk Avrasyacılığının da, büyük ölçüde, Ruslar için olduğu gibi, kriz dönemlerindeki arayışların bir ürünü olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Yıkılan devletlerin yerine kurulan her yeni devlet “*bizim coğrafyamız neresi?*”, “*bizim halkımız kim?*”, “*biz kimiz?*”, “*yeni devletin dostu ve düşmanı kimler?*”, “*ulaşmak istediği hedefler neler?*” gibi farklı sorulara cevap arayışı içerisine girmektedir. İşte Avrasyacılık da, hem Ruslar, hem de Türkler için bu sorulara cevap vermeyi hedefleyen bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır.

Rus Avrasyacılığı, bu sorulara, büyük oranda, Rusların ne Batı, ne de Doğu olmadığı ve kendisine özgü bir coğrafya ve bununla bağlantılı bir kimlik olduğu, temel düşmanın Anglo-Amerikan eksenli olduğu ve dünya hâkimiyeti için bu eksenle mücadele edilmesi gerektiği minvalinden bir cevap vermiştir. Avrasyacılık düşüncesi, 1920’li yıllarda yeni kurulan Rus devleti olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) ideolojisi olmaya başlarsa da, SSCB’nin dağılmasının ardından kurulan Rusya Federasyonu’nun ideolojisi olma konusunda önemli bir rol üstlendiği iddia edilebilir. Hatta özellikle 2000’lerde Vladimir Putin’in iktidara gelmesiyle birlikte, Avrasyacı düşüncenin Rus dış politikasında uygulama alanı dahi bulduğu ileri sürülmüştür.²

Diğer taraftan, Türk Avrasyacılığına ilişkin yazının çok eski bir geçmişi olsa da, özellikle SSCB’nin dağılmasının ardından Kafkasya ve Orta Asya coğrafyasında çok sayıda Türk kökenli devletin bağımsızlığını kazanmasının bu düşünceye yönelik ilgiyi arttırdığı söylenebilir. Esasen coğrafi ve kimlik temelli olarak bakıldığında, bu yönelim hiç de sürpriz değildir. Ancak Türk Avrasyacılığının kendi içerisinde homojen bir ideolojik arka plana sahip olduğunu söylemek de mümkün değildir. Bu düşüncenin arkasındaki fikirlerin dönemin şartlarına, iktidarlara ve önceliklere göre değişiklik gösterdiği görülmektedir. Avrasyacı düşüncenin zaman zaman Türk dış politikası üzerinde etkileri de göz önünde bulundurulduğunda, bu etkilerin daha iyi anlaşılması için söz konusu düşünce içindeki farklı yönelimlerin ortaya konulması da önem arz etmekte olup, bu çalışmanın özgünlüğü de büyük ölçüde bu noktada karşımıza çıkmaktadır.

² Bu konuda daha fazla bilgi için bakınız; Selim Kurt (2018), “Neo-Avrasyacı Perspektiften Rusya Federasyonu’nun Güvenlik Algısı”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 14(28), ss. 91-125; Fatih Akgül (2009), *Rusya ve Türkiye’de Avrasyacılık*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Bu çerçevede, Türk Avrasyacılığına ilişkin farklı görüşlerin tasnif edilmesi ve analiz edilmesi amacını taşıyan bu çalışmada, büyük ölçüde Milliyetçi görüş, Sosyalist görüş ve Muhafazakâr görüş tasnifinden yola çıkılarak, söz konusu görüşleri savunan kişi ve kurumların fikirlerinin ortaya konularak analiz edilmesi yoluna gidildiği söylenebilir. Bu amaçla, çalışmanın ilk bölümünde genel olarak Avrasyacılığın ne olduğu ile Türk Avrasyacılığına ilişkin genel bir değerlendirme yapılmış, ikinci bölümde Türk Avrasyacılığına ilişkin yukarıda belirtilen sınıflandırma üzerinden farklı kurum ve kişilerin görüşlerine yer verilmiş ve en nihayetinde de “Sonuç” bölümünde bu görüşlere ilişkin genel bir değerlendirme yapılarak çalışma sona erdirilmiştir.

1. Avrasyacılık ve Türk Avrasyacılığının Kökenleri

Avrasyacılığı tarihsel olarak ele aldığımızda, bunun aslında yeni bir akım olmadığı, 20. yüzyılın başlarında gündeme gelen, özellikle Çarlık Rusyası’nın dağılmasını takiben yeni kurulan devletin kaderini belirlemeyi amaçlayan yön arayışlarından biri olduğu söylenebilir. O dönemde SSCB’nin ideolojisi olmayı başaramamış, bu nedenle de SSCB varken Avrasyacılık akımı politik sahnede arka planda kalmıştır. Ancak 21. yüzyılın başında SSCB’nin dağılmasıyla ortaya çıkan Batı merkezli küreselleşme sürecine yönelik tepkilerin Avrasyacılık ideolojisini yeniden gündeme taşıdığına şahitlik edilmiştir.³

Eren-Webb’in de belirttiği üzere, Türkiye’de Avrasyacılığa ilişkin olarak özellikle SSCB’nin dağılmasının ardından önemli bir ilgi ve bu ilgiye paralel olarak da ciddi bir yazın oluşmuştur. Yine de, bazıları, bunu gerçekleşmesi zor bir hayal olarak nitelese de, Türk siyasal hayatında ve dış politikasında farklı dönemlerde Avrasyacılık’a ilişkin vurgulara ve uygulamalara rastlamak da mümkündür.⁴ Türkiye, bir yandan tarihsel arka planı, bir yandan da bulunduğu coğrafi konum dolayısıyla Sekülerizm’den İslamcılığa, Osmanlıcılıktan Türkçülüğe, oradan da Batıcılığa kadar çok farklı ideolojik tartışmaların zemin bulduğu fikri açıdan zengin bir ülke olmuştur. Bu tartışmaların Osmanlı İmparatorluğu’na kadar geri götürülmesi mümkündür. Her ne kadar Türkiye Cumhuriyeti’nin yüzünün Batı’ya dönük olduğu kabul edilse de, bu tartışmaların halen daha devam ettiği görülmektedir. Avrasyacılık düşüncesinin de bu tartışmaların bir sonucu olduğu değerlendirilmekte olup, Rus Avrasyacılığı’nın Türkiye’deki Avrasyacılık tartışmaları üzerinde önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemin koşulları ile 2000’li yıllarda Türk dış politikasında görülen

³ Anıl Çeçen (2015), *Türkiye ve Avrasya: Türkiye’nin Stratejik Arayışları*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi, ss. 16-17.

⁴ Ebru Eren-Webb (2011), “To which Eurasia Does Turkey Belong? A Comparative Analysis of Turkish Eurasianist Geopolitical Discourses”, *Boğaziçi Journal*, 25(2), s. 60.

hareketliliğin, Avrasyacılık tartışmalarının gündeme taşınmasında önemli etkilerinin olduğu görülmektedir.⁵

Bu noktada Türkiye’deki Avrasyacı düşüncelerin zemini oluşturan Turancılık düşüncesinin Cumhuriyetin ilk yıllarında Yusuf Akçura, Nihal Atsız ve Reha Oğuz Türkkan gibi düşünürler tarafından teorik çerçevesinin çizildiği ve 1980’li yıllarda merkeze doğru kayarak, siyasi oluşumlarla varlığını devam ettirdiği görülmektedir. Bu grup, Rus Avrasyacılığı gibi, Soğuk Savaş sonrasında ön plana çıkarak Orta Asya Türk devletleriyle ilişkilere yön vermek istemiştir. Diğer taraftan, bazı sol eğilimli seçkinler de Rusya’nın Avrasya politikalarından ve Avrasyacılık düşüncesinden etkilenecek, Atatürk’ün tam bağımsızlık ilkesi ve dış politikasından yola çıkarak Türkiye için alternatif görüşler üretmeye başlamışlardır ki, bu tür düşüncelerin de Türkiye’deki Avrasyacılık külliyatına katkıda bulunduğu görülmektedir.⁶

Türkiye ve Türk toplumu, hem coğrafi, hem de kültürel açıdan belirgin bir biçimde Avrasyalıdır. Ayrıca Türkiye, tarihsel, kültürel ve etnik bakımdan Türkiye Cumhuriyeti’nin resmi sınırlarının ötesinde, Avrasya’da çok geniş bir coğrafi havzada etkinlik gösterebilme potansiyeline de sahiptir. Bu nedenle, 1991 yılında SSCB’nin resmi olarak dağılması ve Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarına kavuşmaları, Türkiye’nin Avrasya’ya yönelik potansiyel etkisini kullanması açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu çerçevede, bu dönemde Türkiye’nin Balkanlar’dan Çin Seddi’ne uzanan bölgeye yönelik olarak izlediği politikaların “*Türk Dünyası*” temelinde Avrasyacı bir yönelime sahip olduğunu söylemek gerekir.⁷

Türk Avrasyacılığı’nın temelini atan en önemli düşünürlerden biri Yusuf Akçura’dır. Tatar entelektüel Yusuf Akçura (1876–1935), Türk Avrasyacılığının düşünsel temeli olan Pan-Türkçülüğün ilk siyasi manifestosunu 1904 gibi erken bir tarihte ortaya koymuştur. “Üç Hükümet Sistemi” adlı makalesinde, Osmanlıcılığı ve Pan-İslamizm’i, Pan-Türkizm lehine reddederek, Rusya’yı tüm Türk halklarının birleşmesinin önündeki tek, ancak aşılabılır bir engel olarak tanımlamıştır. Diğer taraftan, İstanbul’daki Askeri Tıp Okulu’nda öğretmenlik yapan bir Azeri olan Ali Hüseyinzade, daha sonra Ziya Gökalp’in “*Turancılık idealinin ilk tezahürü*” olarak adlandırdığı “Turan” adlı şiirini yazmıştır. 1911 yılında basılan “Turan”da,

⁵ Özgür Tüfekçi (2017), “Turkish Eurasianism: Roots and Discourses”, içinde (editörler: Özgür Tüfekçi & Hüsrev Tabak & Erman Akıllı) *Eurasian Politics and Society: Issues and Challenges*, Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, s. 1

⁶ Fatih Akgül (2009), *Rusya ve Türkiye’de Avrasyacılık*, ss. 161-162; Stephan Wiederkkehr (2007), “Eurasianism as a Reaction to Pan-Turkism”, içinde (editör: Dmitry Shlapentokh) *Russia between East and West*, Leiden: Brill, ss. 43-45.

⁷ Demirkan Fahri Erdem (2016), *Dünya’da ve Türkiye’de Avrasyacılık: Algılamalar, Yaklaşımlar ve Stratejiler*, Ankara: Barış Kitap, ss. 99-100.

Hüseyinzade şöyle demiştir: “*Türkler için Vatan ne Türkiye, ne de Türkistan demektir. Vatan büyük ve ebedi bir memlektir - Turan!*”.

Birinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesi ise, tüm ideolojik hedeflere birdenbire siyasi ve askeri yollarla ulaşılabilir görüldüğünden, Pan-Türkizm’in geleceğini değiştirmiştir. Gökalp, Birinci Dünya Savaşı’nın ilk aylarında yazdığı bir şiirinde açıkça Rus İmparatorluğu’nun yıkılması çağrısında bulunmuştur: “*Düşmanın yurdu harap olacak Türkiye büyüyecek ve Turan olacaktır.*” 1915’te Jön Türklere yakın bir yazar olan Tekin Alp, Osmanlının önderliğinde “*dünyadaki bütün Türklerin birliğini*” sağlamak için Almanya’nın desteğiyle Rusya İmparatorluğu’nun yıkılmasını açıkça savunmuştur. 1914/1915’te ve Rus Devrimi’nden sonra Kafkasya’daki askeri kampanyalar, bu ifadelerin sadece sözde kalmadığının da kanıtı mahiyetindedir.

Birinci Dünya Savaşı’nın ardından Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla, Pan-Türkizm ideallerinin yerini sınırlı bir toprak parçası üzerindeki egemenliğe dayanan Kemalizm ideolojisi almıştır. Ayrıca bu dönemde Enver Paşa’nın Kafkaslardaki faaliyetleri Pan-Türkist ideallerin hala canlı olduğuna ilişkin bir hissiyat uyandırır da, Enver Paşa, 1922 yılında öldürülmüştür. Diğer taraftan Bolşevik Parti içinde de, burjuva milliyetçi sapmalar olarak kınanan Pan-Türkçü fikirler mevcuttur. Bunlardan en öne çıkanı, Sultan Galiyev’in Asya’daki devrimi yaymak için bir sıçrama tahtası olması amaçlanan Turan Sosyalist Cumhuriyeti fikridir. Ancak Rus İmparatorluğu’nun yıkılması ve tüm Türklerin tek bir devlette birleştirilmesi manalarına gelen Pan-Türkist vizyonu hiçbir zaman gerçekleştirilememiştir.⁸

2. Türk Avrasyacılığının Sınıflandırılması

Türkiye’de çok farklı kesimlerin ve siyasi partilerin Avrasyacılığa farklı anlamlar yüklediği ve bu kavram karşısında farklı tutumlar takındıklarını gözlemlemek mümkündür. İsmayilov’un da ifade ettiği üzere, Türkiye’de ister muhafazakâr, ister milliyetçi, ister liberal, isterse de sosyalist akımlar olsun, her birinin kendine has bir Avrasya ve Avrasyacılık anlayışı vardır.⁹ Bu nedenle, Avrasyacılığa farklı bakışlara ilişkin çeşitli sınıflandırmalar yapıldığı gözlemlenmektedir. Bunlardan biri olan Mehmet Aça’nın ayrımı şu şekildedir: 1-) Sultan Galiyev’in Sosyalist Turan Devleti ve Atilla İlhan’ın Avrasyacılığı, 2-) *Ulusal Dergisi* çerçevesindeki Avrasyacılık, 3-) Doğu Perinçek ve İşçi Partisi çizgisi, 4-) *Yeni Avrasya Dergisi* çerçevesinde toplanan

⁸ Stephan Wiederkehr (2007), “Eurasianism as a Reaction to Pan-Turkism”, ss. 43-45.

⁹ Meşdi İsmayilov (2011), *Avrasyacılık Mukayeseli Bir Okuma: Türkiye ve Rusya Örneği*, Ankara: Doğu-Batı Yayınları, s. 276.

milliyetçilerin Avrasyacılığı, 5-) Diyalog Avrasya etrafında toplanan kesimin Avrasyacılığı, 6-) Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) çerçevesindeki Avrasyacılık.¹⁰

Vügar İmanov ise, genel hatlarıyla Aça'nın ayrımını kabul etse de, yaptığı ayrımda, ASAM'ın Avrasyacılığını kapsam dışı bırakarak, yerine *Yarın Dergisi* etrafında toplananların Avrasyacılığını yerleştirmiştir.¹¹ Bir diğer sınıflandırma ise, özellikle 1990'lı yılların başında Türkiye'de geçerli olan Avrasyacılığı üç ana akıma bölme eğilimidir. Bu çerçevede, Türk Avrasyacılığı'nın ilk tezahürünün Rusya karşıtı ve Batı yanlısı olduğu söylenmektedir. İkincisinin ise, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönemin jeopolitik gerçekliğindeki rol arayışını temsil ettiğine inanılan ve büyük ölçüde eski Dışişleri Bakanı İsmail Cem (1997-2002) ile ilişkilendirilen anlayıştır. Bugün de dolaşımda olduğu iddia edilen üçüncüsünün köklerinin ise, 2000'lerin başına dayandığı ve Batı karşıtı ideolojik konumlanmanın güçlü unsurlarını taşıdığı belirtilmektedir. Avrasyacılık'ın ilk iki tezahürünün büyük ölçüde jeopolitik temellere dayandığı iddia edilirken, üçüncü tezahürünün ise ideolojik bir bakış açısına sahip olduğu söylenebilir.¹²

Bu ayrımlar da göz önünde bulundurularak, Türkiye'de Soğuk Savaş sonrasında Avrasya'ya yönelik kabaca Milliyetçi Görüş, Sosyalist Görüş ve Muhafazakâr Görüş olarak nitelendirilebilecek olan üçlü bir ayrımın bulunduğunu söylemek de mümkündür.¹³ Sonraki bölümde, temel olarak bu üç yaklaşım çerçevesinde ele alınacak olan Türk Avrasyacılığı, bu yaklaşımları temsil eden önemli kişi ve kurumların Türk Avrasyacılığı'na bakışlarının ortaya konulması yoluyla açıklanmaya çalışılmıştır.

2.1. Milliyetçi Görüş

Milliyetçi öğelerin ağır bastığı Türk Avrasyacılığı'nda dinden önce Türklük temelinde bir birliktelik öngörülmektedir. Özellikle Kafkasya ve Orta Asya temelli olarak iş ilişkilerinin ve kültürel yakınlığın korunması ve daha da geliştirilmesini destekleyen bu görüş, Turancılık ve Pan-Türkizm'in¹⁴ günümüzdeki çağdaş yansımaları olarak da değerlendirilebilir.¹⁵

¹⁰ Demirhan Fahri Erdem (2016), *Dünya'da ve Türkiye'de Avrasyacılık: Algılamalar, Yaklaşımlar ve Stratejiler*, s. 134; Fatih Akgül (2009), *Rusya ve Türkiye'de Avrasyacılık*, ss. 165-166.

¹¹ Vügar İmanov (2008), *Avrasyacılık: Rusya'nın Kimlik Arayışı*, İstanbul: Küre Yayınları, ss. 299-300.

¹² Galip Dalay (2021), "Türkiye'nin Jeopolitik ve İdeolojik Avrasyacılığı", *Perspektif*, Erişim Tarihi: 07.06.2023, <https://www.perspektif.online/turkiyenin-jeopolitik-ve-ideolojik-avrasyaciligi/>.

¹³ Ebru Eren-Webb (2011), "To which Eurasia Does Turkey Belong? A Comparative Analysis of Turkish Eurasianist Geopolitical Discourses", s. 61; Fatih Akgül (2009), *Rusya ve Türkiye'de Avrasyacılık*, s. 164.

¹⁴ Pan-Turanizm ve Pan-Türkizm için bakınız; Özgür Tüfekçi (2017), "Turkish Eurasianism: Roots and Discourses", ss. 12-13; Avatkov Vladimir Alekseevich (2018), "Neo-Ottomanism as a Key Doctrine of Modern Turkey", *Communication and Public Diplomacy*, 1(1), s. 84.

¹⁵ Fatih Akgül (2009), *Rusya ve Türkiye'de Avrasyacılık*, s. 165.

Esasen Kemalizm, Anadolu ile sınırlı olan bir politik proje olsa da, Milliyetçi Avrasyacılar bunu sadece Türkiye ile sınırlı tutmamaktadırlar. Bu nokta da Türkçülükle Kemalizm arasında bir sentez yapılmaktadır. Bu çerçevede Atatürk'ün yanlış anlaşıldığını ve onun milliyetçilik anlayışının sadece Anadolu ile sınırlı olmadığını iddia ederek, Atatürk ve Türk Devrimi'ni, Türkçülüğün bizzat uygulaması olarak kabul etmektedirler. Bu noktada Milliyetçi Avrasyacılığın temel noktası olan Avrasya Birliği düşüncesinin ideolojik temeli olarak da Atatürkçülüğü, Avrasya bağlamında yorumlamışlardır. Böylelikle Türk Cumhuriyetleri'ne yönelik Türk Devrim ilkelerini ve Atatürkçü düşüncüyü temel alan “Türkiye Modeli” hem bir taraftan Pan-Türkizm'in olumsuz imajını ortadan kaldırmakta, hem de Atatürk'e yapılan vurgu sayesinde de söylemlerini meşrulaştırmaktadır. Görüldüğü üzere milliyetçi kesimlerdeki Türk birliği düşüncesi, bu kez Avrasya ve Atatürk sentezlemesi üzerinden yeniden tanımlanarak, yeni bir yol olarak sunulmaktadır.¹⁶

Resim 1. Anıl Çeçen

2.1.1. Anıl Çeçen

Anıl Çeçen, dünya kıtasının merkezine oturttuğu bugünkü Türkiye Cumhuriyeti topraklarında yeni ve güçlü bir devletin kurulmasının Batılılar tarafından hiçbir zaman istenmediğini belirterek, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu gerekçeyle çökertildiğini iddia etmektedir. Takiben, ekonomik olarak önemli bir materyal olan petrolün kontrolünü ele geçirmek için Türklerle Arapların arasını açan Batılı emperyalistlerin, bu toprakları cetvelle çizilen sınırlara bölerek, yeni ve güçlü bir devletin ortaya çıkışına mani olmaya çalıştıklarını ileri sürmektedir. Ayrıca,

¹⁶ Meşdi İsmayilov (2011), *Avrasyacılık Mukayeseli Bir Okuma: Türkiye ve Rusya Örneği*, ss. 286-288.

Çeçen, emperyalistlerin bu coğrafyada yer alan devletleri mümkün olduğu kadar küçük parçalara bölerek kendi egemenliklerinde bir konfederasyon kurmanın yollarını araştırdıklarını da belirtmiştir. Bu oyunu bozanın ise Ulusal Kurtuluş Savaşı ile Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Mustafa Kemal Atatürk olduğunu belirterek, Atatürk’ün doğduğu, yetiştiği, görev yaptığı ve savaş verdiği coğrafyalar göz önünde bulundurulduğunda, Ulu Önder’in tam bir “Avrasyalı” olduğunu ve bu düşünceyle hareket ettiğini iddia etmiştir.¹⁷

Çeçen’e göre, günümüzde hayata geçirilmesi düşünülen Türkiye merkezli bir Avrascılık, güney hattını takip etmelidir. Çünkü kuzey hattı kapalı olduğu için, Türkiye, Avrasya’ya kuzeyden giremez. Rusya, bu hattı Kuzey Kafkasya’da kapatmaktadır. Bu bağlamda, ünlü yazar, Türkiye’nin kuzey kapısından Orta Asya’ya girmesine ve kuzey bölgesinde bir Türk merkezli Avrasyacılığa Rusya’nın set çektiğini iddia etmektedir. Bu nedenle de, Türkiye merkezli bir Avrasyacılık’ın, Rusya ile beraber Avrasya’nın kuzeyini değil, İran ve Azerbaycan ile birlikte güney hattını izlemesi gerektiğini belirtmektedir. Çeçen, siyasal rejim farklılığının da büyütülmemesi gerektiğini ifade etmekte ve bunun nedeni olarak da iki köklü devletin bir araya gelerek geleceğin büyük Avrasya devletini kurabilme potansiyeline sahip olmalarını göstermektedir. Çeçen, söz konusu iki devletin Avrasya bölgesinde bir konfederasyon yapısını sağlayabileceklerine de iddia etmektedir. Bu oluşumun ikinci aşaması olarak ise, Ön Asya Türkleri ile Orta Asya Türklerinin bir araya getirilmesini önermektedir.

Çeçen, ayrıca bu noktada Rusya’nın Türklerin ve Müslümanların yoğun olarak yaşadığı bölgede hak iddia etmekten vazgeçmesinin gerekli olduğunu belirtmekte ve Avrasya’daki bu yeni yapılanmayı doğal karşılayarak, kendi gelişimi için üzerine düşeni yapması gerektiğini de ifade etmektedir. Böylelikle, Ön Asya’da teşekkül edecek olan antiemperyalist yapılanmanın, Ön Asya’da bulunan devletlerin bir araya gelmesiyle bir “*Merkezi Devletler Topluluğu*”nu gündeme getirilebileceğine işaret etmektedir. Daha sonra ise, bu birliktelikten hareket edilerek, Avrasya’nın geleceği için, Orta Asya ve Ön Asya birlikteliğinin temin edileceğine de dikkat çekmektedir. Böylelikle, ABD’nin, AB’nin, Çin’in, Rusya’nın ve Hindistan’ın Avrasya’ya müdahale etmesinin önlenebileceğini, bu şekilde de, Türkiye merkezli bir Avrasya modelinin, Türklerin yayılmış olduğu bütün bölgeleri kaplayarak, dünyanın gündemine taşınabileceğini iddia etmektedir.¹⁸

¹⁷ Anıl Çeçen (1998), “Atatürk ve Avrasya” içinde (editörler: Murat Yılmaz & Erol Göka) *Uygarlığın Yeni Yolu Avrasya*, İstanbul: Kızıelma Yayıncılık, ss. 121-124.

¹⁸ Anıl Çeçen (2015), *Türkiye ve Avrasya: Türkiye’nin Stratejik Arayışları*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi, ss. 24-25.

Resim 2. Namık Kemal Zeybek

2.1.2. Namık Kemal Zeybek

Daha önce T.C. Kültür ve Devlet Bakanlığı görevlerinde bulunan önemli bir siyasetçi olan Namık Kemal Zeybek'in Türkçülük ve Türk Dünyasına ilişkin çok sayıda eseri bulunmaktadır. Zeybek, Türk yurdu olarak Kafkas Dağlarından Tanrı Dağlarına ve oradan Gobi Çölleri boyunca doğuya uzanan bölgeyi işaret etmiş; Türklerin temel olarak burada tabiatın elverişli şartları içinde çabuk bir şekilde çoğaldıklarını, ondan sonra da Orta Asya'dan binlerce yıl içinde Çin'e, Hindistan'a, Ön Asya'ya, Kuzey Afrika'ya ve Avrupa'ya dalgalar halinde gittiklerini ifade etmiştir. Zeybek, Türklerin yaşadığı bu coğrafyanın tamamını “Avrasya” olarak adlandırmakta olup, bu coğrafyada hala daha keşfedilmeyi bekleyen Türklere ait pek çok kalıntının bulunduğu da işaret etmektedir.¹⁹

Zeybek, Türkiye Cumhuriyeti'nin “Yüksek Türk Kültürü ve Türk Kahramanlığı” temelinde kurulduğunu, ancak ülkede Atatürk'ten sonra iki yönlü bir sapma olduğunu ve Türklükten uzaklaşıldığını ifade etmiştir. Bunlardan ilk kesimin Batıcılık heveslerine kapılırken, diğerlerinin de Müslümanlık zannederek Arapçılığa yöneldiklerini iddia etmiş ve hem Batılılaşmanın, hem de Araplaşmanın doğru olmadığını; zira ne Batıya yönelenlerin çağdaşlığı getirebildiklerini, ne de Arapçılık yapanların “gerçek” İslam'ı getirebildiklerini belirtmiştir.²⁰

¹⁹ Namık Kemal Zeybek (2017), “Atatürk Dönemi Türk Tarih Görüşü”, *Anayurt Gazetesi*, 08.09.2017, Erişim Tarihi: 16.06.2023, <https://anayurtgazetesi.com/makale/10480559/namik-kemal-zeybek/ataturk-donemi-turk-tarih-gorusu>.

²⁰ Namık Kemal Zeybek (2017), “Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti”, *Anayurt Gazetesi*, 07.09.2017, Erişim Tarihi: 16.06.2023, <https://anayurtgazetesi.com/makale/10475088/namik-kemal-zeybek/ataturkun-turk-cumhuriyeti>.

İlaveten, Zeybek, günümüzde Türkiye'nin kritik bir üçlü yol ayrımında olduğunu iddia etmiştir. Zeybek'e göre; bunlardan ilki Batıcıların düşlediği gibi AB'ye girmek ya da Batı'da kendisine yer edinmek, ikincisi İslamcılarının istediği ve bugünlerde uygulamak için bocalayıp durdukları Arap bataklığında savrulmak, üçüncüsü ise Türkçülerin istediği Türk Devletler Birliği'ni kurup Türk'ün gücü ve Türklük bilinciyle yeryüzünde onurlu bir yer edinmektir. Zeybek, kendisinin şahsi olarak üçüncü yolu tercih ettiğini ifade ederek, Türk Devletler Birliği kurulmasını ve yeryüzünün neresinde Türk varsa ilgilenilerek, bölgede ve yeryüzünün başka yerlerinde de işbirliği yapılmasını tavsiye etmiştir. Bu noktada 2003 de Nahçıvan'da Kazakistan Başkanı Nursultan Nazarbayev'in çabalarıyla Türk Konseyi'nin kuruluşunu güzel ve önemli bir başlangıç olarak nitelemekte ve bundan sonra yapılması gerekenin ise bunu geliştirmek ve sonuca ulaştırmak olduğunu ifade etmektedir.²¹

Bu noktada, deneyimli siyasetçi, Türkiye'nin, Türk Dünyası ile bütünleşmek için gereken bütün önlemleri almasını ve hatta topyekün seferberlik hâlinde Türk Dünyası'na yönelmesini tavsiye etmektedir. Bunun için de her Bakanlıkta, her Genel Müdürlükte, her gönüllü kuruluşta, her basın-yayın kuruluşunda Türk Dünyası ile ilgili çalışmaları yürütecek birimler oluşturulmasını önermekte ve Türkiye'nin bölge ülkeleri ve komşularıyla yakın ilişkiler içinde olması gereğine işaret etmektedir.²²

Resim 3. Ümit Özdağ

²¹ Namık Kemal Zeybek (2017), “Dev Türk Kurultayı Yarın İstanbul'da”, *Anayurt Gazetesi*, 06.07.2017, Erişim Tarihi: 16.06.2023, <https://anayurtgazetesi.com/makale/10476633/namik-kemal-zeybek/dev-turk-kurultayi-yarin-istanbulda>.

²² Namık Kemal Zeybek (2018), “Çağdaş Türkçülük Diyorum”, *Anayurt Gazetesi*, 21.12.2018, Erişim Tarihi: 16.06.2023, <https://anayurtgazetesi.com/makale/10471736/namik-kemal-zeybek/cagdas-turkculuk-diyorum>.

2.1.3. ASAM Avrasyacılığı

Bu bölümde, ASAM'ın 2004 yılına kadar başkanlığını yürüten ve şimdilerde Zafer Partisi (ZP) Genel Başkanı olarak tanınan “*ülkücü*” siyaset bilimci Prof. Dr. Ümit Özdağ'ın Avrasya konusundaki görüşlerine göz atılmıştır. Özdağ, Ön-Türkler olarak nitelediği Sümerlerin, Kimmerlerin, Anav, Kelteminar kültürlerinin ve İskitlerin doğduğu alan olarak Avrasya coğrafyasına işaret etmekte ve burada kast edilen Avrasya'nın, Anadolu ve Mezopotamya'yı da kapsadığına dikkat çekmektedir.²³ Daha sonraki süreçte ise, MÖ başlayıp MS 3. bin yılının başına kadar uzanan Türk tarihinin jeopolitik eksenini özetleyen Özdağ, ilk bin yılda Türk tarihinin ana ekseninin Asya'ya döndüğünü, ikinci bin yılda özellikle Osmanlı döneminde küresel bir hegemonya peşinde koşmasına ve üç kıtaya yayılmasına rağmen, jeopolitik yayılmanın siklet merkezinin yine de Avrupa olduğunu, ikinci bin yılın son iki yüzyılında ise hedefin jeopolitik yayılım olmaktan çıktığını ve Atatürk'ün kısa süren yönetimi hariç, Avrupa'ya ilhak politikası şeklini aldığını, nihayet üçüncü bin yılın başında ise Türkler için amacın ne Asya jeopolitiğine dönüş, ne de Avrupa'ya ilhak olabileceğini belirtmiştir. Özdağ, bu noktadan sonra yapılması gerekenin ise, Avrasya'da konsolide olmayı sağlayacak bir jeostratejinin takip edilmesi olduğunu iddia etmektedir. Özdağ, Türkiye'nin, Avrasya'nın kardeş toplumları olan Azerîler, Gürcüler, Kürtler, Kazaklar, Kırgızlar, Türkmenler, Özbekler ve diğerleri olan Araplar, Farslar ve Ruslarla dostça bir etkileşim ve iş birliği içinde, kökleri bu coğrafyanın manevi ve maddi kültür unsurlarına dayanan bir jeopolitik üzerinde yeniden uyuyan Avrasya uygarlığını diriltmenin mücadelesini vermesi gerektiğini belirtmiştir.²⁴

Tanınmış akademisyen ve siyasetçi, bir Avrasya uygarlığının öncülüğünü yapma misyonunun, Mustafa Kemal'in ve Cumhuriyetin temel hedefleriyle de uyum içinde olduğunu iddia etmektedir. Bu noktada ise, Avrasya'da sahip olduğu tarihsel, kültürel, etnik derinliğin ve köklerin Türkiye'nin kendisini en iyi şekilde ifade etmesine ve ön plana çıkarmasına yarayacak unsurlar olduğuna işaret etmektedir. Söz konusu arka planın Türkiye'nin Avrasya planı için öncü rolü oynamasının zeminini oluşturduğuna dikkat çeken Özdağ, bu çerçevenin oluşturulmasının, Türk aydınlarının Avrasya aydınları, Türk halkının Avrasya halkı ile birleşmesinin yol göstericisi olarak hizmet edeceğini ve yeni bir bütüncül Avrasya kimliğinin oluşturulmasının temel aracı olarak vazife göreceğini de belirtmiştir.²⁵

²³ Ümit Özdağ (2003), *Türk Tarihinin ve Geleceğinin Jeopolitik Çerçevesi*, No. 3, Ankara: ASAM Yayınları, s. 4.

²⁴ A.g.e., s. 8.

²⁵ A.g.e., ss. 10-11.

Ayrıca, Özdağ, “*Türk*” tanımının, Türkiye Cumhuriyeti’nin yapısı dışına çıkarılarak, alt-kıtasal bir sistem olan Avrasya çerçevesinde ele alınması gerektiğini ifade etmektedir. Böylelikle, Türklüğün, jeokültürel bir yaklaşım ile bir Avrasya kimliği çerçevesinde, Kafkasya’nın, Balkanlar’ın, üst Ortadoğu’nun ve Orta Asya’nın, Afganistan’ın bütün Müslüman halklarını kapsayacak şekilde genişletilmesini ve Avrasya’nın ortak kültür dokusunun hızla birbirine eklemelenmesini önermektedir.²⁶

Avrasya projesinin hayata geçmesinde Türklüğe büyük bir önem atfeden Özdağ, Avrasya’daki Türk varlığının Avrasya coğrafyasının entelektüel, sosyolojik, kültürel, ekonomik gelişimi için gerekli olduğuna da işaret etmektedir. Avrasya’daki Türklerin, Avrasya içinde Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan ve Kırgızistan ile hem bir blok, hem de Avrasya’nın değişik ülkelerindeki özerk yapılarla bir dağınıklığı temsil ettiğini belirtmektedir. Ve her iki durumun da Avrasya’nın bir barış ve gelişme alanı olması için kaçınılmaz ve gerekli olduğunu ifade etmektedir.²⁷ Son olarak, Özdağ, Türkiye’nin, 21. yüzyılın en dinamik alanlarından birisi olacağı şimdiden belli olan Avrasya alanının oluşmasında politik, ekonomik, sosyal, kültürel öncülüğü üstlenerek, üçüncü bin yıla Türklüğün yeni misyonuyla başlamasını önermektedir.²⁸

Ancak, Erdem, ASAM’ın Avrasyacılığı’na eleştirel yaklaşılması gerektiğini dile getirmektedir. Yazar, ASAM’ın Avrasya coğrafyasına yönelik akademik çalışmalar yapmış, raporlar hazırlamış ve projeler üstlenmiş bir düşünce kuruluş olduğunu, bu nedenle de bölgeye bakışının ideolojik olmaktan daha çok coğrafi olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle, bölgeye ilişkin teknik ve akademik düzeyde çalışmalar yapan ASAM’ın, Avrasya’ya yönelik ve Avrasyacılık olarak nitelendirilebilecek olan toplu bir siyasal, felsefi ve ideolojik yaklaşımının bulunmadığını iddia etmektedir.²⁹

2.2. Sosyalist Görüş

Ulusal solcu kesimlerin tarih görüşünde, milliyetçi düşünceye içkin derinlemesine bir tarih kurgusu yapıldığı söylenemez. Daha ziyade, Marksizm’in evrensellik iddiasındaki diyalektik tarihselliği yerine milli kurtuluş savaşlarının ortaya koyduğu tarihsel örnek modelleştirilerek ideolojik söylemlere dönüştürülmüştür. Bu bağlamda, Mustafa Kemal Atatürk örneği anti-emperyalist bir mücadele olduğu kadar Avrasyacılığa bir örnek olarak da sunulmaktadır. Bu noktadaki bir diğer başvuru kaynağı ise Sultan Galiyev’dir. Ulusalçı sol kesimler, Galiyev’i

²⁶ A.g.e., s. 11.

²⁷ A.g.e., s. 14.

²⁸ A.g.e., s. 15.

²⁹ Demirhan Fahri Erdem (2016), *Dünya’da ve Türkiye’de Avrasyacılık: Algılamalar, Yaklaşımlar ve Stratejiler*, ss. 134-135.

Atatürk ile aynı dönemde yaşayan ve kendi toplumunu Rusya'daki devrim sürecine katabilmek için Müslümanlığı, Türklüğü ve Sosyalizmi anti-sömürgecilik ortak paydasında sentezleyen tarihsel bir şahsiyet olarak görmektedirler. Bu bakış açısıyla, Atatürk ve Sultan Galiyev örnekleri Avrasyacılığın bir teori-pratik bütünlüğü olarak kabul edilmektedir.³⁰ Bu nedenle, öncelikle Sultan Galiyev'in görüşlerinin incelenmesiyle bu bölüme başlanmıştır.

Resim 4. Sultan Galiyev

2.2.1. Mirsaid Sultan Galiyev

Mirsaid Sultan-Galiyev, 13 Temmuz 1892'de, Rusya İmparatorluğu'nun bir parçası olan Ufa'ya bağlı Başkurt köyünde Müslüman bir Tatar ailede doğdu. Babası Haydar-Galiya, İsmail Gaspıralı'nın yeni öğretim yöntemlerini benimseyen bir köy öğretmeni idi. Bu nedenle, Galiyev, küçük yaşlardan itibaren öğrenmenin, sözün, dilin ve Rus aydınları aracılığıyla aktarılan Batı'nın başarılarının değerini içselleştirdi. Erken yaşta Rusça öğrendi ve birçok Rus klasik eserini okudu.³¹

Türk Solu'nun Galiyev ismiyle ilk tanışması ise Doğan Avcıoğlu ve 1990 sonrasında ise Atilla İlhan'ın yazılarıyla olmuştur. Galiyev isminin 1960'lardan sonra geçen 30 yılın ardından tekrar gündeme gelmesinin en önemli nedeni, Üçüncü Dünyacı ideolojinin yeni sömürgeci saldırıya karşı yeniden bir direniş ve diriliş ideolojisi olarak ortaya çıkmasıdır. Üçüncü Dünyacılığın ve mazlum milletlerin emperyalizme karşı mücadelesinin yeniden yükseldiği bir dönemde

³⁰ Meşdi İsmayilov (2011), *Avrasyacılık Mukayeseli Bir Okuma: Türkiye ve Rusya Örneği*, s. 343.

³¹ Mark R. Baker (2014), "Did He Really Do It? Mirsaid Sultan-Galiev, Party Disloyalty, and the 1923 Affair", *Europe-Asia Studies*, 66(4), ss. 591-592.

“Üçüncü Dünya Devrimin Babası” olarak kabul edilen Galiyev’in de yeniden gündeme gelmesi, kuşkusuz büyük bir sürpriz değildir.³²

Galiyev, Stalin ve diğer Bolşevik liderlerle mücadele ederken, Türk halklarının Rus sömürgeciliğinin boyunduruğundan kurtarılmasını da amaçlamıştır. Büyük ölçüde Bolşevik Devrimi sürecinde lider kadronun yanlışlarının Galiyev’i Bolşevizm’den koparttığı söylenebilir. Bu noktada, 25 Mayıs 1920’de, iç savaş sona ererken, Galiyev merkezi devlet aygıtındaki en yüksek görevine (Narkomnats Koleji üyeliği) atanmıştır. Ne var ki, Galiyev’in gelecekteki kaderi açısından talihsiz olan şey ise bu görev nedeniyle yeni yöneticilerle daha yakın temas kurmasının, onu giderek onların devrim anlayışı ve şekillenmekte olan Sovyet devleti vizyonundan uzaklaştırmasıdır. Özellikle de ulusal ve sömürgeci meseleler söz konusu olduğunda bunun geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle, Sovyet ideolojisinin yanlışlarını da görerek, Türk halkları ve bütün ezilen dünyanın kurtuluşu için yepyeni fikirler geliştirmiştir. Tutukluken, hakkında soruşturma yürütülürken ve 1923’te “ulusal sapma” ile suçlandığı dönemde bile Türkistan’a kendi komünist partisi, yerli Kızıl Ordu ve bağımsız devlet bütçesi gibi devletliğin temel unsurlarının benimsenmesi çağrısında bulunmuştur. Galiyev’in yarattığı bu fikirler, sömürülen halkların sömürgeci sisteme karşı bağımsızlık mücadelesini derinden etkilediği gibi Pan-Türkizm gibi görüşlere de önemli katkılarda bulunmuştur.³³

Galiyev, klasik Marksist şablonlardan çok önce kurtulduğu için devrimin gerçek öznesinin ancak “Doğu” olabileceğini görmüştür. Fakat yalnızca Stalin değil, o dönemde Stalin’e karşı muhalefet yürüten Troçki, Zinovyev ve Buharin gibi Bolşevik liderler bile Stalin’le aynı safta Doğu komünizminin Marksizmin özünü bozacak milliyetçi bir sapma olduğu görüşünü savunmuşlardır. Doğuda ise tam da Galiyev’in öngördüğü gelişmeler yaşanmakta olup, Türkiye’de Kemalist hareket, İran’da Küçük Han hareketi, Afganistan’da İngiliz karşıtı devrim ve Kuzey Afrika halklarının Ulusal Kurtuluş Hareketleri emperyalizme karşı büyük başarılar kazanmıştır.³⁴

Erdem, Galiyev’in sömürgeler enternasyonalı fikrinin bugün için de anti-emperyalist bir Üçüncü Dünya Cephesi arayışının temel dayanağı olduğunu, ancak Galiyevci bir sömürgeler enternasyonalinden bahsedildiğinde bugün ortava atılan Avrasyacılık teorilerinin Galiyev’in görüşleriyle çok da örtüşmediğini belirtmiştir. Buna rağmen, Galiyev’den bahsedildiğinde Avrasyacılığın da gündeme geldiğini, ancak Galiyev ile Avrasyacılık arasında tam bir karşıtlık

³² Özgür Erdem (2006), *Sultan Galiyev: Tüm Eserleri*, İstanbul: İleri Yayınları, s. 13.

³³ Mark R. Baker (2014), “Did He Really Do It? Mirsaid Sultan-Galiev, Party Disloyalty, and the 1923 Affair”, s. 596.

³⁴ Özgür Erdem (2006), *Sultan Galiyev: Tüm Eserleri*, s. 34.

bulunduğunu da iddia etmiştir. Avrasyacılığın Galiyev'in sömürgeler enternasyonalini değil, emperyalist ülkelerin hegemonyasını güçlendirmek için kullanıldığını ileri sürmüştür. Erdem, Galiyev'de Çin ve Rusya'nın içinde bulunduğu bir ittifakın ezilenler açısından bir Üçüncü Dünya Cephesi oluşturmasının söz konusu olmadığını çünkü bu ülkelerin dünyanın ezen kutbunun temsilcileri olduğunu da belirtmiştir.³⁵

Ayrıca, Erdem, Galiyev üzerinden Avrasyacılık yapanların dışında bir başka Avrasyacı grup daha olduğunu, onların da tam tersi bir biçimde Galiyev düşmanlığı yaptıklarını ifade etmiştir. Bunların hem Rusçu, hem de Çinciler olduğunu, ancak bunu Avrasyacılık maskesiyle gizlemeye çalıştıklarını ileri sürmüştür. Yazar, bunların Rus ve Çin uyduculuğu yapan fikirleriyle Türkiye'ye yönelik bir Avrasya tuzağı kurmaya çalıştıklarını da iddia etmiştir. Erdem, Galiyev'in daha o yıllarda özellikle Türk halkları üzerindeki Rus sömürgeciliğinin gerçek yüzünü gördüğünü ve Rus sömürgeciliğine karşı Türk halklarının sosyalist birliğini savunduğunu ifade etmiştir. Hatta bu noktada sömürgeler enternasyonalinin ilk aşamasının Rusya toprakları içinde kurulacak birleşik bir Türk devleti dahi olduğuna işaret etmiştir. Bu devletin ise, bütün Türk halklarının bir araya geleceği bir Sosyalist Turan Cumhuriyeti olacağına dikkat çekmiş ve 1920'lerde Galiyev'in önerdiği Birleşik Sosyalist Turan Cumhuriyeti önerisinin bugünkü karşılığının da yine Avrasyacılık değil sosyalist karakterli bir Türk Birliği olduğunu ileri sürmüştür.³⁶

Resim 5. Attila İlhan

³⁵ A.g.e., ss. 38-39.

³⁶ A.g.e., s. 39.

2.2.2. Atilla İlhan

Kemalist Avrasyacılık ve Ulusal Sol görüşlerin bir sentezi mahiyetindeki görüşlerin incelenmesinde, şair Atilla İlhan da önde gelen isimlerden biridir. Kuramsal olarak Sultan Galiyev'in görüşlerini benimsese de, İlhan'ın bu kuramla çelişkiye düşebilecek yapıdaki ülkeleri de Avrasya birliği içerisinde saydığı görülmektedir.³⁷ İlhan'ın 6 Şubat 2004 tarihinde *Star TV*'deki "Ceviz Kabuğu" adlı programda Türkiye'nin içinde bulunduğu sorunlara ilişkin yaptığı açıklamalarda, bu görüşlerine ilişkin ipuçlarına ulaşmak mümkündür.

İlhan, Batılıların Türkleri Avrupa'dan ve Ön Asya'dan silmek için yüzyıllarca uğraştıklarını, ancak 1919 ve 1920'li yıllarda Türklerin hesapta olmayan bir tepkiyle, duruma yeniden hâkim olduklarını ve Türkiye Cumhuriyeti'ni kurduklarını belirtmekte ve hatta bununla da kalmadıklarını, aynı zamanda bir de devrim yaptıklarını da ifade etmektedir. Bu çerçevede, Kurtuluş Savaşı'nın sadece bir savaş olarak mütalaa edilmesinin yanlış olduğuna değinen İlhan, Anadolu'da bir ihtilal yapıldığı için bu savaşın "*Anadolu İhtilali*" olarak isimlendirilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Bu çerçevede, Türkiye'nin bir taraftan onu yok etmek isteyen Batı'ya karşı çok ciddi bir savaşım verdiğini, diğer taraftan da kendisini yıkmakta onlara ortaklı eden Saltanata karşı da aynı mücadeleyi verdiğini belirtmiştir. Böylelikle, Türkiye'de rejimin değiştiğini ve bunun da emperyalizme karşı bir tarafta Padişah ve hükümete, öbür tarafta da İngiltere başta olmak üzere Batılılara karşı verilen bir mücadele olduğunu ifade etmiştir. İlaveten, Türkiye bu mücadeleyi verirken, ondan bir süre önce de, Rusların benzer bir mücadele verdiklerini ve onların da Batı'ya karşı tavır takınarak, ihtilal yaptıklarını belirterek, hem Türklerin, hem de Rusların Batı'ya karşı anti-emperyalist bir mücadele verdiklerine işaret etmiştir.³⁸ Her iki ülkenin de ihtilali takiben en kısa zamanda anlaştıklarını ve bu anlaşmanın da doğrudan doğruya Batı'ya karşı bir anlaşma olduğunu belirtmiş ve özellikle İngiltere'nin bu yüzden çok zor bir duruma düştüğünü ifade etmiştir.³⁹

İlhan, Batılıların (Avrupa ve ABD) Türklere bakışının başından itibaren onları Asya'ya defetmek üzerine olduğunu ve bu planın halen daha geçerli olduğunu ifade etmiştir. Avrasya'ya hakim olmak isteyen Batı'nın önce SSCB'yi daha sonra da Yugoslavya'yı dağıttığını, ondan sonra Irak'ı hedef alarak dağıttıklarını ve sonra da sıranın Türkiye'ye geldiğini iddia etmiştir.⁴⁰

³⁷ Demirhan Fahri Erdem (2016), *Dünya'da ve Türkiye'de Avrasyacılık: Algılamalar, Yaklaşımlar ve Stratejiler*, s. 146.

³⁸ Hulki Cevizoğlu (2004), "Atilla İlhan ile Söyleşi: Bütün Kaleler Zaptedilmedi", (TV yayını) Star Televizyonu/Ceviz Kabuğu Programı, Tam yayın tarihi: 06.02.2004.

³⁹ A.g.e.

⁴⁰ A.g.e.

Bu nedenle de, İlhan, en büyük düşmanın Batı'nın altyapısı olan ve her tarafı kaplamış bir saltanat hâlinde dünyaya hâkim olan kapitalizm afeti olduğunu ve onun çocuğunun ise emperyalizm olduğunu belirtmiştir. Bu durumun Atatürk tarafından da anlaşıldığını, hatta başyazılarını kaleme aldığı *Hâkimiyet-i Milliye*'de bu durumu yazdığını ifade etmiştir. Ünlü şair ve yazar, böyle bir ortamda ortaya çıkan Türkiye Cumhuriyeti'nin de haliyle anti-emperyalist ve antikapitalist bir tavır içerisinde bulunduğunu belirtmekte ve Mustafa Kemal Paşa'nın ciddi şekilde Ruslarla temas ettiğini dile getirerek, iki ülkenin anti-emperyalizmden temellenen yakınlaşmasına dikkat çekmektedir.⁴¹

Günümüz Türkiye'sinde Batı karşıtı bir “*dip dalga*”nın gittikçe yükselişe geçtiğini ifade eden İlhan, bu dalganın henüz bir partisi olmadığını, ancak bunun bir gençlik hareketi olarak geliştiğini ileri sürmüştür. Bu hareketin içinde ülkücülerin de, solcuların da, milliyetçilerin de bir kısmının bulunduğunu ve hatta Müslüman anlayışa sahip kesimlerden de katılım olduğunu iddia etmiştir. Yazar, bunu Kurutuluş Savaşı mücadelesini yürüten bir çeşit Müdafaa-i Hukuk oluşumuna benzetmiştir. İlhan, Mustafa Kemal Paşa'nın da ülke tehlikedeysen kesinlikle siyasi ayrılık gözetmediğini, yanında Ziya Gökalp'in de, Akçura'nın da yer aldığını ve bunların her ikisinin de Türkçü anlayışa sahip olduklarını ifade etmiştir. İlâveten, bu grupta Mehmet Akif'in de olduğunu ve onun sol görüşlülerle de arasının iyi olduğunu belirtmiştir. İşte 2000'li yılların ortasında da ülkede benzer bir gruplaşma olduğuna (ve olması gerektiğine) dikkat çekmiştir.⁴²

Ülke içinde başlayan bu gruplaşmanın diğer Türkleri de kapsaması gereğine işaret eden İlhan, Asya'daki öteki Türk Cumhuriyetleri'nin, içinde Çin'in de yer aldığı Şanghay Beşlisi vesilesiyle, zaten bir araya geldiklerine dikkat çekmiştir. Bu noktada özellikle Çin'in Doğu Türkistan'da uyguladığı politikalar nedeniyle bazı milliyetçi gruplar tarafından eleştirilmesine karşın, İlhan, bu iddiaların çok da gerçeği yansıtmadığını ifade etmiştir. Diğer taraftan, Türkçülük hususunda bunun Ruslara karşı anti-emperyalist bir kalkışma olarak vücut bulması dolayısıyla son derece doğru bir dava olduğuna dikkat çeken İlhan, bunun Türkler arasındaki bir düşünce birliği, eylem birliği ve kültür birliği olduğuna işaret etmiştir. Gaspıralı'nın temelini attığı bu düşüncenin dinden daha çok Türklerin birliği manasına geldiğine de dikkat çekmiştir.⁴³

Böylelikle, İlhan, tarihi temelleri Ruslara karşı Türk birlikteliğine dayanan düşüncenin Atatürk döneminde Batı karşıtı bir devrim olarak tekâmül ettiğini, bu noktada anti-emperyalist duruşu nedeniyle Rus Devrimi ile benzerlik teşkil ettiğini ve bu durumun da iki ülkeyi yan yana

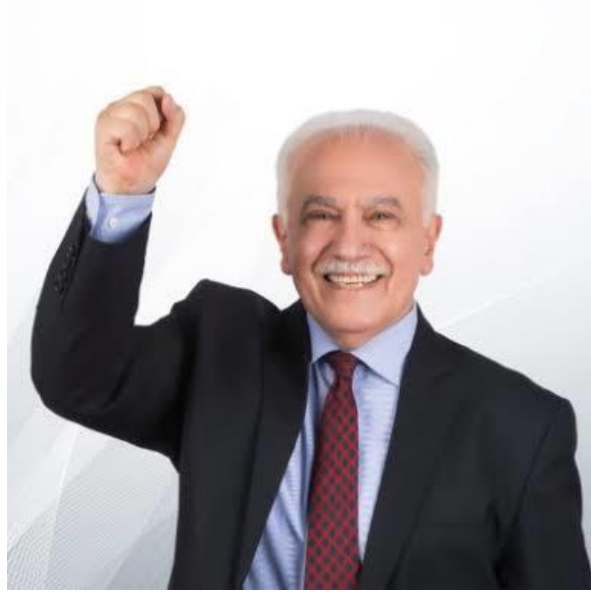
⁴¹ A.g.e.

⁴² A.g.e.

⁴³ A.g.e.

getirdiğini ifade etmiştir. Ayrıca Çin özelindeki eleştirileri de geçiştirerek, Türklerin bir araya gelmesini sağladığı için Şangay Beşlisi'ni başarılı görmüş ve Türk Avrasyacılığı'nın temelde Batı karşıtı antiemperyalist bir duruşa sahip olması gerektiğini ifade etmiştir.

Resim 6. Doğu Perinçek

2.2.3. Doğu Perinçek ve İşçi Partisi

Türk Solu içerisinde Avrasya konusunu gündeme taşıyan bir diğer fraksiyon da Doğu Perinçek'in başkanlığını yaptığı ve sonradan Vatan Partisi adını alan İşçi Partisi'dir. Anlayış olarak bilimsel sosyalizmi, bu düşüncenin de özellikle Maocu yorumunu ve Kemalizm'i benimseyen İşçi Partisi, 1990'lı yıllardan itibaren Avrasya düşüncesi üzerine yoğunlaşan Türkiye'deki ilk siyasi partilerden biri olmuş ve hatta bu hususta ciddi uluslararası bağlantılar da kurmuştur. İşçi Partisi'nin Avrasyacılığa ilişkin kuramsal yaklaşımını Doğu Perinçek'in çeşitli mecralarda yayınlanan ve konferanslarda sunulan bildirilerinden derlenen *Avrasya Seçeneği* kitabı ile oğlu Dr. Mehmet Perinçek'in yazılarından görmek mümkündür.⁴⁴

Avrasya Seçeneği adlı kitabında, Perinçek, SSCB'nin dağılmasının ardından dünyada paylaşan/parçalayan ve paylaşılan/parçalananlar ayrımının gündeme geldiğini ifade etmekte ve paylaşan/parçalayan güçler olarak ABD ve Avrupa devletlerini göstermektedir. Perinçek, esasen kendisi de emperyalist bir devlet olsa da, eskiden beri denetlediği coğrafyanın ülkeleri paylaşıldığı için Rusya'nın farklı bir konuma sahip olduğunu belirtmekte ve bu nedenle aynı

⁴⁴ Demirhan Fahri Erdem (2016), *Dünya'da ve Türkiye'de Avrasyacılık: Algılamalar, Yaklaşımlar ve Stratejiler*, s. 156; Nurlan Baigabylov vd. (2013), "The Current Development Trends of Relations Between Kazakhstan and Turkey: The Eurasian Idea, the Religious Question and Migration in the Context of Studying Social History", *Middle-East Journal of Scientific Research*, 16(12), ss. 1648-1652.

zaman da paylaşılan bir ülke olarak da nitelendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Perinçek’e göre, paylaşılan/parçalanmış ülkeler ise Irak, Çekoslovakya, Yugoslavya, Orta Asya ve Kafkas ülkeleridir. Diğer taraftan, Perinçek, bu konuda bir ayrıma daha giderek, paylaşan/parçalayan ülkelerin sürekli olarak hedef almasına karşın güçleri yetmediği için bölemedikleri ülkeleri Türkiye, İran, Küba, Kore Demokratik Cumhuriyeti (Kuzey Kore) ve Çin olarak nitelemektedir.⁴⁵

Esasen Avrasya kavramı da burada karşımıza çıkmaktadır. Perinçek, Avrasyacılığı, parçalanmış/paylaşılan ülkeler ile bu amaçla hedef haline getirilen ülkelerin güç birliği yapmaları için gerçekçi ve uygulanabilir bir seçenek olarak nitelendirmektedir. Bu noktada Yugoslavya ve Irak’ın Batı’nın hedefi haline gelip bölünmesine karşın, Rusya, Türkiye, İran ve Çin gibi devletlerin Batının bu saldırılarını savuşturdıklarına işaret etmektedir. Bu noktada, Perinçek, Türkiye’ye çevresindeki ülkelerle işbirliği yapmasını önermektedir. Böylelikle de başta ABD olmak üzere Batılı güçlere karşı direnme imkanı elde edeceğini ve bu projenin adının ise “Avrasya projesi” olduğunu ifade etmektedir.⁴⁶

Daha önce de ifade edildiği üzere, İşçi Partisi Avrasyacılık hususunda uluslararası bağlantılar da kurmuştur. Bu çerçevede, İşçi Partisi, Rus düşünür Aleksandr Dugin’in Rusya’daki “Uluslararası Avrasya” hareketiyle yakın bir iş birliği başlatmıştır. Ayrıca, Avrasyacılık konusunda gerçekleştirilen çok sayıda etkinliğe katılıp, Avrasyacılık hususundaki görüşlerini de dile getirmiştir.⁴⁷ Dr. Mehmet Perinçek, Emek Akçalı ile birlikte kaleme aldığı

⁴⁵ Doğu Perinçek (1996), *Avrasya Seçeneği*, İstanbul: Kaynak Yayınları, ss. 36-37.

⁴⁶ A.g.e., ss. 37-42.

⁴⁷ Söz konusu etkinliklerden bazıları şu şekilde sıralanabilir. 19-20 Kasım 1996’da İstanbul’da düzenlenen Birinci Uluslararası Avrasya Konferansı’na Çin, Kore, Sırbistan, Bulgaristan, Filistin, Suriye ve Rusya’nın komünist ve sosyalist partilerinden temsilciler katılmış ve konferansın kapanış konuşmasında, etnik ayrılıkçılık ve dini köktencilik Avrasya coğrafyasında barışa yönelik başlıca tehditler ve terörizmin ana nedenleri olduğunun altı çizilmiştir. Batılı güçler ile IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar, Avrasya ülkelerinin egemenliğini ve güvenliğini istikrarsızlaştıran temel unsurlar olarak nitelendirilmiştir. Katılımcılar, Avrasya konferansının bu algılanan tehditlere karşı mücadele etmek için Avrasya ülkeleri arasında dayanışma başlatması gerektiği konusunda anlaşmışlardır. Nisan 2000’de aynı ülkelerden katılımcılarla ikinci bir Avrasya Konferansı yine İstanbul’da yapılmış ve sonuç kısmında benzer kararlar alınmıştır. Takiben, Kasım 2003’te Moskova’da düzenlenen ve 22 ülkeden temsilcinin katıldığı Uluslararası Avrasya Kongresi’ne İşçi Partisi’nden de bir heyet katılmış ve Alesandr Dugin, Uluslararası Avrasya hareketinin lideri olarak resmen seçilmiştir. Aralık 2003’te Uluslararası Avrasyacı hareketin lideri olarak ilk kez Türkiye’yi ziyaret eden Dugin, İstanbul Üniversitesi’nde “Avrasyacılık” konulu bir seminer vermiştir. Türk medyası, özellikle ünlü Kemalist/Sosyalist Türk şair, yazar ve köşe yazarı Atilla İlhan’ın katılımı nedeniyle Dugin’in seminerine geniş bir yer ayırmıştır. Yaklaşık bir yıl sonra, 3 Eylül 2004’te, İstanbul Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, Avrasyacılık üzerine “Avrasya ekseninde Türk-Rus-Çin ve İran ilişkileri” başlıklı bir sempozyum daha düzenlemiştir. Başkanlığını Cumhuriyet Halk Partisi’nden milletvekili olan Prof. Dr. Nur Serter’in yaptığı konferansın açılış konuşmalarını İran Büyükelçisi Firuz Devletadabi, Rusya Büyükelçisi Albert Chernishev, Milli Güvenlik Kurulu (MGK) eski Genel Sekreteri Dr. Onur Öymen, emekli Orgeneral Tuncer Kılınç ile İşçi Partisi Genel Başkanı Doğu Perinçek yapmıştır. Birkaç ay sonra, Vladimir Putin’in Türkiye’ye resmi ziyaretinden sadece birkaç gün önce, 4-5 Aralık 2004 tarihlerinde Ankara’daki Gazi Üniversitesi’nde Avrasya Sempozyumu adlı bir başka etkinlik daha düzenlenmiştir. Sempozyum, eski Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Kuzey Kıbrıs Türk

makalelerinde tüm bu toplantılarda dile getirilen temel hususlar üzerinde durarak, öncelikle “Kemalist Avrasyacıların” tüm bu toplantılarda esas olarak, ademi merkeziyetçi hükümet yapılarına ve ekonomi politiğin neoliberalizmine bir karşı çıkış sergilediklerini, çünkü bu politikaların Türkiye gibi ulus devletleri parçalamak, zayıflatmak ve hatta ortadan kaldırmak amacıyla Batı tarafından desteklenen postmodern stratejiler olarak görüldüğünü ifade etmiştir. Katılımcıların, Çin’in, Rusya’nın ve Hindistan’ın küresel siyaset ve ekonomide Batı hâkimiyetine karşı direnişine hayranlık duyduklarını ve bu direnişi bu ülkelerin ekonomik gücünün ve bağımsızlığının arkasındaki ana gerekçe olarak gördüklerini belirtmiştir. Rus, Türk, Çin ve Hint halklarının hepsinin benzer anti-emperyalist mücadele deneyimlerine sahip olduklarını ifade ederek, “*Avrasya’nın yaratılması yoluyla aralarındaki bir ittifakın tüm bu ülkeleri Batılı bir kültürel, tarihsel, politik ve ekonomik standardizasyondan kurtarabileceğini ve daha eşitlikçi ekonomik ve sosyal politikalar geliştirebileceklerini*” söylemiştir.⁴⁸

Doğu Perinçek, elbette Avrasya’nın bir coğrafya ve Avrupa+Asya yani iki okyanus arasındaki büyük kıta olduğunu, ancak Avrasya’nın sadece bir coğrafyanın adı olmadığını ve yeni bir uygarlığın kurucusu ve stratejik bir mesaj olduğunu da ifade etmiştir. Dünyada dengelerin değiştiğini, bir kapitalist uygarlığın yerine diğer bir kapitalist uygarlığın gelmeyeceğini, bu nedenle şu anda olanın kapitalist sistem içerisindeki bir değişimden daha çok, yeni bir uygarlığın kuruluşu olduğunu iddia etmiştir. Bu noktada, ünlü siyasetçi ve yazar, bir felsefenin ve tarihsel birikimin coğrafyası olan Avrasya’nın bu yeni medeniyetin doğacağı mekân olduğunu ileri sürmüştür. Perinçek, Türkiye’nin yönünün de kesinlikle Avrasya olması gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁹

2.2.4. Ulusal Dergisi

Ulusal Dergisi, Demokratik Sol Parti (DSP) gençlik kollarında yer alan bir grup genç tarafından, zamanın parti Genel Başkanı olan Bülent Ecevit’in cesaretlendirmesiyle çıkarılmaya başlamıştır. Ancak dergiyi yayınlayan gençler, *Ulusal Dergisi*’nin üçüncü

Cumhuriyeti’nin (KKTC) eski Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş, İşçi Partisi Başkanı Doğu Perinçek, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Meclis Grup Başkanı Ali Topuz, Rusya, Çin, İran, Kazakistan ve Azerbaycan büyükelçileri, Ulusal İşadamları Derneği (USİAD) Başkan Yardımcısı Fevzi Durgun, Orgeneral Tuncer Kılınç ve Orgeneral Şener Eruygur gibi emekli subaylar ile eski Dışişleri Bakanı Şükrü Sina Gürel ve önemli sayıda profesör ve akademisyen başta olmak üzere Türkiye’deki her türden Kemalist ve Avrasyacı anlayışa sempati duyanları ve destekçilerini bir araya getirmiştir. Bakınız; Emel Akçali & Mehmet Perinçek (2009), “Kemalist Eurasianism: An Emerging Geopolitical Discourse in Turkey”, *Geopolitics*, 14(3), ss. 560-562.

⁴⁸ A.g.e., ss. 562-563.

⁴⁹ Doğu Perinçek’in Türkiye’nin yönünün Avrasya olması gerektiğine ilişkin açıklaması için lütfen bakınız; İsmet Özçelik (2023), “Vatan Partisi Genel Başkanı Perinçek: Türkiye, NATO’nun namlularına karşı Asya’yı savunuyor”, *Sputnik*, Erişim Tarihi: 13.06.2023, <https://sputniknews.com.tr/20230224/vatan-partisi-genel-baskani-perincek-turkiye-natonun-namlularina-karsi-asyayi-savunuyor-1067468876.html>.

sayısından sonra DSP'den uzaklaştırılmışlar ve derginin sonraki sayılarını bu defa kendi olanaklarıyla çıkarmaya devam etmişlerdir. *Ulusal Dergisi*, Avrasya stratejilerini tartışmaya açmakla ve Avrasya'ya yönelik kendi anlayışını ortaya koymakla birlikte, kendisini “*Avrasyacı*” olarak tanımlamamıştır.⁵⁰ Bu çerçevede, *Ulusal Dergisi* çevresi kendilerini Avrasyacı olarak ilan etmeseler de, “*mazlumlar dayanışması*” çerçevesinde oluşturulabilecek uluslararası iş birliği ve güç birliği bağlamında adına Avrasyacı denilebilecek bir oluşumu tartışmaya açmaya değer bulmuşlardır. Açıkça anti-emperyalist bir anlayışa dayanan siyasal duruşlarını, ulusal sol ya da ulusal devrimci sosyalist olarak tanımlayan bu grup, Mustafa Kemal Atatürk ve üçüncü dünya devriminin düşünsel önderi sayılan Sultan Galiyev'in düşünce ve pratikleri çerçevesinde çözümlemelerini yapmıştır. Bu çerçevede, derginin siyasi yapı olarak ulus devlet modelini, siyasal düşünce olarak da Kemalizm ve Galiyevizm'den beslenen ulusal sol ideolojiyi önerdiği görülmektedir.⁵¹

Toplam 8 sayı çıkan *Ulusal Dergisi*'nin, yalnızca Güz 1997 tarihli ve “Avrasya Coğrafyasındaki Stratejiler” konu başlıklı 4. sayısı Avrasya konusuna yönelik olmuştur. Derginin bu sayısında, sağ ve sol eğilimli çeşitli yazarlar, kendi bakış açılarından Avrasya kavramına değinmişlerdir. Bu nedenle, farklı görüşteki yazarlardan daha çok derginin sahibi ve genel yayın yönetmeni olan Hakan Reyhan'ın görüşlerine değinilmesinin derginin Avrasyacılık anlayışının ortaya koyulması açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.⁵² Reyhan, birçok ülkenin sömürüsü altındaki “*soydaş ve mazlumdaş*”ın kurtuluşu fikri üzerine bina ettiği ulusal solcu Avrasyacı birlikteliği bir “*mazlumlar dayanışması*” olarak algıladığını ve bu kavramın coğrafi bir sınırlılık taşımadığını ifade etmektedir. Bu bakış açısından Avrasya coğrafyasında olmalarına rağmen, Rusya ve Çin'in (Rus ve Çin emekçileri dışında) mevcut emperyalist yapılanmalarıyla bu birliktelikte yerleri olmadığını, çünkü her iki ülkenin zulmü ve sömürüsü altında milyonlarca soydaş ve mazlumdaş bulunduğunu ifade etmektedir.⁵³ Reyhan, “*Soydaş ve mazlumdaş*” vurgusuna dayanan bu birliktelikte Küba'nın dahi yer alabileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda, Reyhan, Avrasya birlikteliğinin “*evrensel boyut taşıyan bir siyasal tavır hareketi*” olduğunu ve dünyadaki tüm anti-emperyalist hareketlerden destek görmesi gerektiğini iddia etmiştir. Reyhan, Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Uzak Asya gibi kapitalist dünyanın üç merkezinin dışında kalan Avrasya'daki devletler/milletlerin parçalanıp köle

⁵⁰ Demirhan Fahri Erdem (2016), *Dünya'da ve Türkiye'de Avrasyacılık: Algılamalar, Yaklaşımlar ve Stratejiler*, ss. 147-149.

⁵¹ A.g.e., ss. 154-155.

⁵² A.g.e., ss. 148-149; Vugar İmanov (2007), “Rusya'nın Medeniyetsel Kimlik İnşası Olarak Avrasyacılık”, Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, Yayınlanmamış doktora tezi.

⁵³ Hakan Reyhan (1994), “Avrasya Gündemi”, *Ulusal Dergisi*, 4, ss. 3-4.

duruma düşürülmekten ancak bu evrensel dayanışma ile kurtulabileceğini ve sömürü sisteminin bertaraf edilebileceğini iddia etmektedir. Reyhan, esasen insanlığın mimarı olan bu bölgenin binlerce yıllık tarihi birikim ve zihniyetlerinin yanı sıra dünyadaki ilk anti-emperyalist hareketlerin (Kemalist Kuva-yı Milliye Hareketi ve Ekim Devrimi gibi) de buradan doğduğunu; yani böyle bir birlikteliği zorunlu kıldığını ileri sürmektedir.⁵⁴

Bunun yanı sıra, Reyhan, Avrasya birlikteliğinin olmazsa olmaz üç şartını sıralamaktadır. İlk olarak, Avrasya oluşumunun mimarları yerelci değil, ulusalcı olmak zorundadırlar; çünkü yerelcilik emperyalistlerin silahı olup Avrasya'yı parçalar ve sömürgecilere elverişli hale getirir. Oysa ulusalcılık, bölgeyi ulus devlet modelleriyle bütünleştirip sağlamlaştırır. İkinci şart, Avrasya birlikteliğinde ulus devletler ve bunların birlikteliğinin öne çıkması gereğidir. Bu bağlamda, Reyhan, “sağlıklı bir Avrasya yapılanması için en büyük engel”in Rusya ve Çin gibi bu bölgede bulunan “emperyal devletler” ile kurulmak istenen “yerel devletler” olduğunu vurgulamaktadır. Bunun için yapılması gerekenin ise bölgedeki ulus devletlerin güçlendirilmesi olduğuna dikkat çekmekte ve buna da Kemalist Türkiye Cumhuriyeti ile başlanarak bu anlayışın çevreye doğru yayılmanın zaruriyetine işaret etmektedir. Üçüncü şart ise, “Avrasya Birlikteliği”nin siyasi manada itici gücünün “ulusal sol” düşünce olmasıdır. Reyhan, burada da “ilk anti-sömürgeci/emperyalist hareketin iki büyük önderi olan Mustafa Kemal Atatürk ve Sultan Galiyev teori-pratiği’nin iyice değerlendirilmesi ve bunların ışığında yeni perspektiflerin meydana getirilmesi elzemdir.” demektedir. Reyhan’a göre, Türkiye’nin, Türk dünyasının ve bütün dünya insanların mutlu geleceği bu perspektifte oluşturulacak mücadele hattının başarısına bağlıdır.⁵⁵

2.3. Muhafazakâr Görüş

Muhafazakâr Avrasyacılar ise, Türkiye’nin tarihsel rolünü Osmanlı İmparatorluğu’na referansla ortaya koymakta ve bu referanstan hareketle bölgede aktif bir rol üstlenmeyi Türkiye için hem bir hak, hem de bir görev olarak görmektedirler. Avrasya’nın sınırlarını da Osmanlı mirasından hareketle tanımla eğilimi içerisindedirler. Muhafazakârlar, Avrasya’nın Türkiye gibi tek bir medeniyete ait olmayan ülkeler için alternatif bir medeniyet çerçevesi sunduğunu da iddia etmektedirler.⁵⁶

⁵⁴ A.g.e., ss. 3-4.

⁵⁵ A.g.e.

⁵⁶ Ebru Eren-Webb (2011), “To which Eurasia Does Turkey Belong? A Comparative Analysis of Turkish Eurasianist Geopolitical Discourses”, s. 69.

Bu noktada, muhafazakâr görüş, Osmanlıya dayanan Avrasya algısının kapsadığı sahayı bir araya getirebilmek için ağırlıklı olarak Rusya Federasyonu ve Türk Cumhuriyetleri’nde eğitim kurumları, vakıflar ve basın-yayın kuruluşları kurarak Türk-İslam sentezi bağlamında kültürel birlikteliğin ve ekonomik ilişkilerin arttırılması üzerinde durmaktadır. Bu kapsamda Türk diasporası oluşturma ve Türk Rönesansı gibi kavramlarla bu stratejik konsepte ulaşılırken, küreselleşmeye karşı Türk kimliğinin korunması ve güçlendirilmesi de amaçlanmaktadır. Dolayısıyla, Avrasya coğrafyasında Rusya’yı dengelemek ve Türk Cumhuriyetleri’yle iş birliğini arttırmak bu görüşün temel hedefleri olarak sıralanabilir. Esasen eski Dışişleri Bakanı ve Başbakanlardan olan Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu tarafından sınırlarının çizildiği kabul edilen bu görüşün, bir dönem hükümetin dış politikasına dahi yön verdiği kabul edilen “*Yeni Osmanlı*” bakış açısına da yakınlık arz ettiği iddia edilmektedir.⁵⁷

Resim 7. Ahmet Davutoğlu

2.3.1. Ahmet Davutoğlu

Soğuk Savaş sonrası dünyada Türkiye’nin dış politikasına jeopolitik temelli bir bakış açısı getirmeye çalışan ve T.C. Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlık gibi çok üst düzey görevlerde bulunan Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu, Türkiye’yi Avrasya’nın merkez ülkelerinden biri olarak tanımlamaktadır. Bu açıdan, Türkiye’nin, jeopolitik açıdan kara ve deniz güçlerinin doğu-batı ve kuzey-güney doğrultusundaki hâkimiyet alanı mücadele sahalarının ve geçiş bölgelerinin merkezi konumunda bulunduğunu iddia etmektedir. Kuzey-güney doğrultusunda Avrasya

⁵⁷ Fatih Akgül (2009), *Rusya ve Türkiye’de Avrasyacılık*, s. 164.

merkez kara kütlesini sıcak denizlere ve Afrika'ya bağlayan iki önemli geçiş bölgesinin (Balkanlar ve Kafkaslar) ve bir deniz geçiş sahasının (Boğazlar) Türkiye'de kesiştiğini ve bu bölgeleri jeoekonomik kaynak merkezleri olan Ortadoğu ve Hazar bölgesine bağladığına dikkat çekmektedir. Doğu-Batı doğrultusunda ise, Anadolu yarımadasının, Avrasya ana kıtasını kuşatan stratejik yarımadalar kuşağının en önemli halkası olduğuna işaret etmektedir.⁵⁸

Davutoğlu, söz konusu konumu dolayısıyla Türkiye'nin aynı anda ve yoğunlukta birçok bölge ile ilgilenmek zorunda olduğuna dikkat çekmektedir. Misal olarak Türkiye ile kıyaslanmayacak derecede büyük ölçekli coğrafi ve demografik bir yapıya sahip olan Çin ile Hindistan'a nazaran Türkiye'nin aynı anda Doğu Avrupa ve Batı Asya, Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu ülkesi olmasının yanında Afro-Avrasya olarak nitelendirdiği anakıtanın en önemli deniz havzalarına ya doğrudan ya da dolaylı olarak müdahil olabilecek bir konumda bulunduğuna da dikkat çekmektedir.⁵⁹

Bu çerçevede, özellikle Soğuk Savaş sonrası ortamda Karadeniz ve Hazar'ın kuzeyinden geçen, hatta Almanya ve Rusya gibi diğer küresel ölçekli güçlerle aynı stratejik alanda bulunmak zorunda olan Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) kendisi için Soğuk Savaş dönemi boyunca da büyük stratejik önem taşıyan kenar kuşak bölgesinin merkezini oluşturan Avrasya'nın güney hattında çok daha fazla aktörle stratejik denge kurma zorunluluğu içinde bulunmasının bu alanın en önemli aktörlerinden biri olan Türkiye'yi ön plana çıkardığına da işaret etmektedir.⁶⁰

Bu noktada ise, ABD-Avrupa Birliği (AB)-Rusya küresel dengelerinin Orta Asya'ya yansıması biçiminin Türkiye'nin bu bölgeye yönelik politikalarında önemli bir belirleyici olacağını belirtmektedir. Ünlü siyasetçi ve akademisyen, Türkiye'nin bu küresel denge değişimlerini iyi takip etmesi durumunda Orta Asya özelinde Avrasya bölgesinde önemli bir aktör haline gelebileceğine vurgu yapmaktadır. Böyle bir durumda ise, daha uzakta yer alsalar da Japonya ve Çin ile yürütülecek olan ilişkilerin yoğunluk kazanmasının da Türkiye'nin bu coğrafyadaki manevra alanını arttıracığına dikkat çekmektedir.⁶¹

Davutoğlu, Soğuk Savaş sonrası dönemde çift kutuplu statik yapılanmanın örttüğü jeopolitik, jeoekonomik ve jeokültürel faktörlerin devreye girmesiyle birlikte Türkiye'nin kendisini Balkanlar-Ortadoğu-Kafkaslardan oluşan en yakın kara havzasından, yakın deniz havzasına ve yakın kıta havzasına doğru genişleyen bir durumda bulmasının bir taraftan birçok bunalımla karşı karşıya kalınması riskini içinde barındığı gibi diğer taraftan da pek çok fırsat yarattığına

⁵⁸ Ahmet Davutoğlu (2014), *Stratejik Derinlik*, İstanbul: Küre Yayınları, s. 116.

⁵⁹ A.g.e., s. 490.

⁶⁰ A.g.e., s. 492.

⁶¹ A.g.e., s. 493.

da işaret etmektedir.⁶² Türkiye'nin içinde bulunduğu sıkıntıların da büyük ölçüde bu coğrafyalardan koparılmasıyla ve koparıldığı bu coğrafyalara yeniden dönüş için harekete geçmesiyle ilintili olduğuna vurgu yapmaktadır. Türkiye'nin ekonomisini ve uluslararası politik ilişkilerini sadece AB çerçevesine indirgeyen ve sadece bu boyut ile sınırlayan bir yaklaşımı ise yaysız bir oku, el ile bilinmeyen bir istikamete fırlatma çabası olarak eleştirmektedir. Onun için de ok ile hedef arasında hiçbir mantıklı ilişki kurulamadığı gibi, yayın gerilim gücünü oluşturan toplumsal motivasyonun da gerçekleştirilemediğine dikkat çekmektedir. Bu noktada Asya'ya ayaklarını sağlam basmayan bir Türkiye'nin gözlerini ve ufkunu Avrupa'ya dikebilmesinin zor olduğunu belirtmektedir. Osmanlı'nın Asya derinliğinde bunalım yaşadığı dönemlerde Avrupa'daki ilerleyişinin de yavaşlaması gibi, Asya'daki ekonomik ve siyasi potansiyelini harekete geçiremeyen bir Türkiye'nin AB için de, Avrupa'ya pazar ve turistik mekân olmaktan başka şans ve seçeneğinin olmadığını da iddia etmektedir.⁶³ Bu noktada yapılması gerekenin ise, yayı Türkiye'nin ötesindeki potansiyelini de kapsayacak çapta ve ölçekte gerebilmek, oku da rasyonel bir stratejik planlama ile iddialı bir ufuk perspektifi arasında uyum sağlayan bir hedefe, aynı anda yöneltebilmek olduğunu ifade etmektedir.⁶⁴

Osmanlı mirasına yaptığı güçlü vurgu ile Avrasya'ya yönelik kavramsallaştırmasında Afro-Avrasya terimini kullanan Davutoğlu, böylelikle bu mirastan hareket ederek Türkiye'nin güç projekte etmesi gereken alanı da tanımlamaktadır. Davutoğlu, Afro-Avrasya kıtasının kalbinde böylesine güçlü bir siyasi ve kültürel mirasın varisi olmanın Türkiye'ye dünya siyasetinde “*merkez ülke*” konumuna gelmesi için dikkate değer bir fırsat sunduğuna da inanmaktadır.⁶⁵ Böylelikle, Davutoğlu, Osmanlı devletinin sahip olduğu hinterlandı Türkiye'nin doğal yayılma alanı olarak gösteren çok yönlü ve kapsamlı bir Avrasyacılık düşüncesine işaret etmektedir. Bu noktada, tıpkı Rus Avrasyacılığı'nda da olduğu gibi, Türkiye'nin öncelikle yüzünü Asya'ya dönerek burada başarılı olmasını, bu başarının ise ona Avrupa'da başarının kapılarını açacağını iddia etmektedir.

⁶² A.g.e., s. 558.

⁶³ A.g.e., s. 562.

⁶⁴ A.g.e., s. 563.

⁶⁵ Emre Erşen (2017), “Geopolitical Traditions in Turkey: Turkish Eurasianism”, içinde (editörler: Mark Bassin & Gonzalo Pozo) *The politics of Eurasianism: identity, popular culture and Russia's foreign policy*, London: Rowman & Littlefield International, Ltd., ss. 273-274.

Sonuç

Avrasya tabiri, esasen coğrafi bir alanı nitelemek için kullanılsa da, zamanla Rusların kriz dönemlerdeki düşünsel arayışlarının bir ürünü olarak devlete yön vermeyi hedefleyen bir ideolojiye de dönüşmüştür. Bu durumun esasen tarihsel olarak Ruslarla benzer coğrafyalarda faaliyet gösteren Türkler için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Rus Çarlığı'nın yıkılması nasıl Ruslar için yeni bir kimlik arayışına sebebiyet vermişse, Osmanlı'nın yıkılması da Türkler için benzer bir kimlik arayışına neden olmuştur. Esasen ne yeni kurulan SSCB, ne de Türkiye Cumhuriyeti için Avrasyacılık bir cevap olmasa da, bu arayışların 20. yüzyılın başında her iki ulusta da önemli bir Avrasyacı yazımın oluşmasına katkı sağladığı söylenebilir.

Avrasyacılığın Türk siyasal düşüncesinde yeniden tartışılmaya başlanması ise büyük ölçüde SSCB'nin dağılması sonucunda Orta Asya ve Kafkaslarda çok sayıda Türk kökenli devletin bağımsızlığını kazanmasıyla bağlantılıdır. Esasen tarihsel olarak Türklerin faaliyet gösterdikleri bu bölgeler Soğuk Savaş süresince “*demir perde*”nin gerisinde kalmış, ama SSCB'nin çöküşü Türkiye için yeni bir dış politika ufku yaratmıştır. SSCB'nin için son derece dramatik olan bu durum Türkiye için ise yeni fırsatlar manasına gelmektedir. Bu fırsat, ülke içindeki tartışmaları alevlendirerek, esasen bölgeyi tanımlamak için kullanılan coğrafi bir terim olan Avrasyacılık kavramının bu sefer ideolojik düzeyde daha yüksek bir sesle dillendirilmeye başlanmasına neden olmuştur. Yani Avrasyacılığın o dönemde Orta Asya ve Kafkaslar'daki yeni bağımsızlığını kazanan, özellikle Türk kökenli devletlerle, ilişki kurmanın fikrinsel çerçevesini çizen bir ideoloji işlevi gördüğünü söylemek mümkündür.

Ancak ortaya çıkan Avrasyacı fikirlerin kendi içerisinde homojen olduğunu söylemek çok da mümkün değildir. Ülke içerisinde her bir farklı grubun kendisine göre bir Avrasyacılık yorumu yaptığı görülmektedir. Bu da, Avrasyacılığa ilişkin farklı sınıflandırmalara neden olmuştur. Ancak bu hususta Milliyetçi, Sosyalist ve Muhafazakâr olarak nitelenebilecek üçlü ayrımın ülke içindeki farklı Avrasyacılık versiyonlarını açıklamada kapsayıcı bir ayrım olarak ön plana çıktığı söylenebilir. Bu noktada Milliyetçi fikirlerin daha çok Pan-Türkizm ve Turancılık gibi etno-milli bir bakış açısından Avrasya coğrafyasındaki Türk kökenli devletlerin birleştirilmesi gibi bir mantığa dayandığı görülmektedir. Yani Avrasya coğrafyasındaki devletlerin birleştirilmesi noktasında onları birbirine bağlayan çimento olarak etno-milli unsurun kullanıldığı söz konusudur. Diğer taraftan, Sosyalist Avrasyacılığın, büyük ölçüde Galiyev'in fikirleri ile Mustafa Kemal'in fikirlerinin sosyalist bir bakış açısıyla yorumlanmasına dayandığı söylenebilir. Bu noktada Avrasya coğrafyasının bir araya getirilmesinde Galiyev'in “*Birleşik Sosyalist Turan Cumhuriyeti*” fikrinin temel alınmasının yanı sıra komünist ideolojinin

emperyalizme (yani Batı ideolojisine) kafa tutulmasına dayanan ulusal kurtuluş savaşı düşüncelerinden faydalanıldığı da görülmektedir. Bu noktada ise Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde Anadolu’da başlatılan kurtuluş savaşının emperyalist devletlerle mücadeleye dayanması nedeniyle bu duruma bir örnek olarak sunulduğu ve bu savaşın bölgedeki diğer devletlere de örnek olarak bölgenin emperyalistlerden kurtarılmasında ve takiben de emperyalizm karşıtı bir cephenin kurulmasında rol oynayabileceği yönünde değerlendirmelerde bulunulmuştur. Diğer taraftan, Avrasyacılığın Muhafazakâr yorumları ise Avrasya coğrafyasındaki tarihi Osmanlı hâkimiyetini temel alarak onun bölgedeki varisi olan Türkiye üzerinden söz konusu sahada bir bütünleşmeye gidilmesi fikrine dayanmaktadır. Büyük ölçüde Ahmet Davutoğlu’nun görüşlerine dayanan bu düşünce Türkiye’nin zengin tarihi geçmişine ve dünyadaki özgün konumuna işaret ederek tarihin Türkiye’ye Avrasya coğrafyasında böyle bir liderlik rolü oynama vazifesi yüklediğine dikkat çekilmektedir.

Görüldüğü üzere, özellikle Soğuk Savaş sonrasında SSCB’nin dağılmasının Orta Asya ve Kafkaslar’da ortaya çıkardığı yeni Türk devletlerinin Türkiye’nin bölgeye olan ilgisini artırması bağlamında Türkiye’deki Avrasyacı düşüncüyü de tetiklediği söylenebilir. Avrasyacılığın buradaki rolünün ise Türkiye’nin bu bölgelere yönelik ilgisini belirli bir düşünsel zemine oturtarak, anlamlandırmak ve meşrulaştırmak olduğu da söylenebilir. Ancak Avrasyacılığın ideolojik olarak yeknesak bir fikir olduğunu söylemek mümkün değildir. Türkiye’de çok farklı kesimlerin ve siyasi partilerin Avrasyacılığa farklı anlamlar yüklediği ve söz konusu düşüncenin zamana, şartlara ve iktidarlara göre farklı içerikler kazandığı da belirtilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akçalı, Emel & Perinçek, Mehmet (2009), “Kemalist Eurasianism: An Emerging Geopolitical Discourse in Turkey”, *Geopolitics*, 14(3), ss. 550-569.
- Akgül, Fatih (2009), *Rusya ve Türkiye’de Avrasyacılık*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Alekseevich, Avatkov Vladimir (2018), “Neo-Ottomanism as a Key Doctrine of Modern Turkey”, *Communication and Public Diplomacy*, 1(1), ss. 80-88.
- Baigabylov, Nurlan vd. (2013), “The Current Development Trends of Relations Between Kazakhstan and Turkey: The Eurasian Idea, the Religious Question and Migration in the Context of Studying Social History”, *Middle-East Journal of Scientific Research*, 16(12), ss. 1648-1652.
- Baker, Mark R. (2014), “Did He Really Do It? Mirsaid Sultan-Galiev, Party Disloyalty, and the 1923 Affair”, *Europe-Asia Studies*, 66(4), ss. 590-612.
- Cevizoğlu, Hulki (2004), “Atilla İlhan ile Söyleşi: Bütün Kaleler Zaptedilmedi”, [TV yayını] Star Televizyonu/Ceviz Kabuğu Programı, Tam yayın tarihi: 06.02.2004.
- Çeçen, Anıl (1998), “Atatürk ve Avrasya”, içinde (editörler: Murat Yılmaz & Erol Göka) *Uygarlığın Yeni Yolu Avrasya*, İstanbul: Kızınelma Yayıncılık, ss. 121-135.
- Çeçen, Anıl (2015), *Türkiye ve Avrasya: Türkiye’nin Stratejik Arayışları*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Dalay, Galip (2021), “Türkiye’nin Jeopolitik ve İdeolojik Avrasyacılığı”, *Perspektif*, Erişim Tarihi: 07.06.2023, <https://www.perspektif.online/turkiyenin-jeopolitik-ve-ideolojik-avrasyaciligi/>.
- Davutoğlu, Ahmet (2014), *Stratejik Derinlik*, İstanbul: Küre Yayınları.
- Erdem, Demirhan Fahri (2016), *Dünya’da ve Türkiye’de Avrasyacılık: Algılamalar, Yaklaşımlar ve Stratejiler*, Ankara: Barış Kitap.
- Erdem, Özgür (2006), *Sultan Galiyev: Tüm Eserleri*, İstanbul: İleri Yayınları.
- Eren-Webb, Ebru (2011), “To which Eurasia Does Turkey Belong? A Comparative Analysis of Turkish Eurasianist Geopolitical Discourses”, *Boğaziçi Journal*, 25(2), ss. 59-82.
- Erşen, Emre (2017), “Geopolitical Traditions in Turkey: Turkish Eurasianism”, içinde (editörler: Mark Bassin & Gonzalo Pozo) *The politics of Eurasianism: identity, popular culture and Russia’s foreign policy*, London: Rowman & Littlefield International, Ltd., ss. 263-281.

- İmanov, Vugar (2007), *Rusya'nın Medeniyetsel Kimlik İnşası Olarak Avrasyacılık*, Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, Yayınlanmamış doktora tezi.
- İmanov, Vugar (2008), *Avrasyacılık: Rusya'nın Kimlik Arayışı*, İstanbul: Küre Yayınları.
- İsmayilov, Meşdi (2011), *Avrasyacılık Mukayeseli Bir Okuma: Türkiye ve Rusya Örneği*, Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Kurt, Selim (2018), "Neo-Avrasyacı Perspektiften Rusya Federasyonu'nun Güvenlik Algısı", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 14(28), ss. 91-125.
- Özçelik, İsmet (2023), "Vatan Partisi Genel Başkanı Perinçek: Türkiye, NATO'nun namlularına karşı Asya'yı savunuyor", *Sputnik*, Erişim Tarihi: 13.06.2023, <https://sputniknews.com.tr/20230224/vatan-partisi-genel-baskani-perincek-turkiye-natonun-namlularina-karsi-asyayi-savunuyor-1067468876.html>.
- Özdağ, Ümit (2003), *Türk Tarihinin ve Geleceğinin Jeopolitik Çerçevesi*, No. 3, Ankara: ASAM Yayınları.
- Perinçek, Doğu (1996), *Avrasya Seçeneği*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Reyhan, Hakan (1994), "Avrasya Gündemi", *Ulusal Dergisi*, 4, ss. 3-5.
- Tüfekçi, Özgür (2017), (2017), "Turkish Eurasianism: Roots and Discourses", içinde (editörler: Özgür Tüfekçi & Hüsrev Tabak & Erman Akıllı) *Eurasian Politics and Society: Issues and Challenges*, Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, ss. 1-36.
- Wiederkehr, Stephan (2007), "Eurasianism as a Reaction to Pan-Turkism", içinde (editör: Dmitry Shlapentokh) *Russia between East and West*, Leiden: Brill, ss. 39-60.
- Zeybek, Namık Kemal (2017), "Atatürk Dönemi Türk Tarih Görüşü", *Anayurt Gazetesi*, 08.09.2017, Erişim Tarihi: 16.06.2023, <https://anayurtgazetesi.com/makale/10480559/namik-kemal-zeybek/ataturk-donemi-turk-tarih-gorusu>.
- Zeybek, Namık Kemal (2017), "Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti", *Anayurt Gazetesi*, 07.09.2017, Erişim Tarihi: 16.06.2023, <https://anayurtgazetesi.com/makale/10475088/namik-kemal-zeybek/ataturkun-turk-cumhuriyeti>.
- Zeybek, Namık Kemal (2017), "Dev Türk Kurultayı Yarın İstanbul'da", *Anayurt Gazetesi*, 06.07.2017, Erişim Tarihi: 16.06.2023, <https://anayurtgazetesi.com/makale/10476633/namik-kemal-zeybek/dev-turk-kurultayi-yarin-istanbulda>.

- Zeybek, Namık Kemal (2018), “Çağdaş Türkcülük Diyorum”, *Anayurt Gazetesi*, 21.12.2018, Erişim Tarihi: 16.06.2023, <https://anayurtgazetesi.com/makale/10471736/namik-kemal-zeybek/cagdas-turkculuk-diyorum>.